

FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI
M I N E R V A.

Negyedik Füzet.



Április 1825.

I.

A' S z é p r ő l.

A' Szép' szoros meghatározását semmi sem nehezíti jobban, mint ezen kitételnek a' leg-külön-neműbb tárgyakra vitt alkalmaztatása. Szépnek mondjuk a' látás' és hallás' érzékeire kellemesen ható külső tárgyakat, szépeknek az írás-mód' némelly jelességeit, szépeknek a' lélek' bizonyos indulatait; sőt néha még a' bellyebb vonúlt tudományok' némelly tárgyait is. Mindennap szép fáról, szép virágról, szép költeményről, szép karakterről hallunk szólni, olykor a' mennyiség' tudománya' valami szép állítmányáról, egy szóval, oly sok 's külön nemű Szépről, hogy felette nehéznek látszik, mind ezen tárgyakban egy azon bélyegre akadni, melly mindnyájával közös, és az ezek által gerjesztett kellemes hatásoknak okozója legyen.

Kérdezd, úgymond Voltaire, a' varas-békától mi a' Szép? mi a' το καλον? gyönyörű sárga hassal puffaszkodó béka párjára mutatand, két gömbölyűleg kidudorodott szemű és laposan széles torkú szerelmesére. Kérdezd Guinea' négerét, ennek a' fekete bőr, a' bédült szemek, a' felül meglapúlt, alant fittos orr leszsz a' Szép. Kérdezd az ördögöt — ez (ha Európai) egy pár szarvat, négy köröm és egy fark mellett fog szépnek állítani. — Kérdezd végre a' Filozofusokat, és hosszaszan tekervényes galamtyással felelendenek.

Bár mint szeressem jobban a' varas-békát, a' négert, és még az Európai ördögöt is a' bölcselkedés' galamtyásánál, nem merem mindazáltal bizni a' szerelmesek' rövid feleleteire, a' Szép' ideája' nyomozását. Más, ha hosszabb és szüvevényesb úton kell hát haladnom.

Kant azt nevezi Szépnek, a' miben, maga a' forma, czél; és így a' mi formája által a' képző tehetséget, az észet, 's az érzést, szabad, harmóniás, játszi, kedves, és gyönyörű.

rűséget okozó mozgásba és foglatatosságba hozza, következőleg, a' mi közönségesen és érzetileg, megfogás (Begriff) nélkül tetszik. De Kant új kérdésre ad alkalmatosságot, t. i. mi, 's milyen az a' közönségesen tetsző forma? Egy új kérdést támasztó felelettel, bár mi nagy embertől jöjjön az, nem lehet megelégedni.

Hemsterhuis azt mondja Szépnek, a' mi legrövidebb idő alatt, bennünk legtöbb, akár érzeteket, akár érzeményeket, akár képzeteket, akár ideákat gerjeszt — de ha mind ezek nem tetszők, hanem zavarosok, fárasztók, vizszások, fájdalmasak, fogják é a' Szép' érzését okozhatni? — Így Jean Paul' megjegyzése szerint, a' bellyebb vonúlt filozófiai, vagy mennyiség tudománybeli állítványok is, mihelyt sokakat azokból rövid idő alatt egy tekintetre állt' pillantunk, szépek lennének. Egyébiránt, még más oknál fogva is, ki nem elégitó ez a' magyarázat. Két képet t. i. két érzetet, két érzeményt, két ideát, nem vagyunk képesek azon egy szempillantásban felfogni. Nagyon határos természetünk, egy azon szempillantásban mindég csak egyre van határozva. Felfogásaink egymást csak követhetik, egynél frissebben, másnál lassabban, akár egy területben, (in uno continuo spatio) akár idő folytában, az az külön egymást követő területekben következni látszassanak. Midőn tehát kívül érzékeinken egy tekintettel magunkban, vagy magunkon kívül több dolgokat egyszerre át érteni látszatunk, 's a' különbözőségeket, és különféleségeket egybefogó sas látással kérkedünk, nem jelenthetünk-ki egyebet ezen kitételrel, mint azt, hogy hol frissebben, hol lassabban látjuk vagy érezzük egymás után felfogásainkat, melyek mintegy keresztül futnak rajtunk, vagy mi azokon, és hogy ezen átfutásnak érezt, hátra hagyott nyomai szűlik bennünk a' felfogás' egységét, vagy, hogy ezen futva hátra hagyott nyomok' segedelmével teremtyük lelkünkben a' felfogások' egységét. Az elmék' különböző sebességétől függne tehát a' Szép' ideája, és a' legcsunyább és legviszszás' b felfogások is szépeknek nevezetethetnének, ha valaki azokat sebes elméjével oly rövid, vagy még rövidebb idő alatt által futná, és a' lélekben hátra hagyott nyomaik szerint, azoknak egészszét felfogná, mint a' legkellemes' b felfogásokat, a' lassúbb elmék. Nem értem, minő hézakos, vagy ugrós gondolatok' soránál fogva leli Jean Paul Hemsterhuis' ideáját a' Szépről ekképp' fejthetendőnek, „a' Szép a' fantázia köre, mivel a' kör, a' leggazdagabb, legegyszerűbb minden figurák közt, és így leginkább felfogható.“ Azomban felel fejtegetésének, a' kör' figuráját már maga magában (nem tudom miért) szépnek állítván, következőkéleg magyarázandót találván a' magyarázatban. De nem elégséges maga a' fantázia, a' Szép' akár kifejtésére, akár érzésére, akár elő állítására, mert a' mint a' különben nagyon genialis Jean Paul sok helyütt önn' példájával bizonyítja, nem teremt, fejt, érez, éreztet mindenkor szépet a' leggazdagabb, legtermékenyebb fantázia is.

Burke a' Szépet e' három tulajdonságra építi: *softness*, *smoothness*, *smallness*, a' szelidég, t. i. gyengédedség és piczinség. O' szerinte tehát Bébé Szaniszló Lengyel Király törpéje legszebbje vala az embereknek, 's a' kolibri legszebb minden madarak közt a' levegőben.

Home, a' kritika elementomainak szerzője, most nevezett munkájában, egy fejezetet írt a' Szépről, millyet Winkelman' ítélete szerint, még egy Grön-országi lakos is irhattott volna. A' különben igen éles látású Angoly, t. i. a' Szépet a' hasznosba helyezheti,

's Szépnek azt nevezi, a' mi czéljának megfelel. Nagyon vissza tetszett Voltairenek ezen idea, mert azt beszéli: miképp' kerülve valami szomorú-játékkor egy filozofus mellé a' játék-színben, 's ezt a' halgatók' nagyobb részével sirni látván, kérdé tőle, mi Szépet talál a' trágédiában? Azt, felele amaz, hogy a' szerző czélját elérte. Másnap reggel, a' czélt-kereső, orvosságot veve, melly használt neki. Meglátogatván tehát ötet dél után Voltaire, így szólt a' kigyógyulthoz: ugyan szép lehetett az az orvosság, mellyel élt az Úr, mert megfelelt czéljának, vissza-adván az Úrnak előbbeni egészséget. A' czél-nak megfelelő tehát nem elég a' Szép' ideája' kimagyarázására, 's hozzá kell járulni, ugymond Voltaire, a' kedves érzelmek, és csudálkozást gerjesztőnek. De így is újra születik a' fő kérdés, mi nyújt t. i. csudálkozással kevert kellemes érzést?

Látni ezekből, mi nehéz a' Szép' magyarázatja, és mi könnyebb taglalások által a' Szép' ideáját megzavarni, vagy semmivé tenni, mint azt bizonyos határok közzé szorítva felépíteni.

Némelyek különösen csak a' képző-mesterségek, t. i. a' festés', kép-faragás' és építés' műveire akarván a' Szép' ideáját alkalmaztatni, csupán a' művész ideáljának megfelelőt nevezik szépnak. De a' művész' ideálja nem mindég, vagy legalább nem mindenben alkalmaztatható a' poétáéra, a' hang-mesterére, sem pedig az erkölcsire, holott ezen utolsó legközségesebben tetsző, 's az emberek' többségénél leginkább élesíti-fel azon érzést, melly kedves érzelmekkel párosított bámúlást gerjeszt. Mert valóban nem találja e' a' legfeketébb Szerecsen, valamint a' legfejérbbe Európai ember szépnak, akár Codrus akár Regulus önn' személye' feláldozását? Alkalmaztassuk már most erre a' két felséges áldozatra a' Szép' művészi magyarázatját. Azért tetszenek e' ezen hősi cselekedetek, mert megfelelnek az erkölcsiségről bennünk formált ideálnak? Aligha; mert szépek, de nem a' legszebbek, az az: még szebbek is találkozhathának, az erkölcsi ideál pedig (mert nem a' formában is áll) ha nem valami habozó és bizonytalan, vagy önkéntes idea, nem lehet a' maga nemében kisebb vagy nagyobb tökéletességű, 's így az, a' mi annak egészen meg nem felel, hanem csak közelít hozzá, még egy kedvetlen érzést is okozna lelkünkben, melly az ideál és való, vagy valósult cselekedet köz't fenn álló különbözéséből származnék; 's osztán olyan emberek is csudálják e' nemes cselekedeteket, kik gonoszok, megromlottak, 's az erkölcsiség' semmi, még homályos ideálját sem (annál kevésbé a' valóságot) tartják akár eszükben, akár szívökben.

Már a' mi a' művészi Szép' érzését egyáltalában közelebről illeti, a' természet és a' bele-teremtett ember úgy vannak alkotva, hogy mind az, a' mi a' természetben viszonozatban áll (in relatione positum est) az ember' akár belső, akár külső érzékeivel, bár mi egymástól különböző nemű legyen is mind egyik emberi érzék' alkotása, az emberi lélektől felfogathatassék. Ámbár tehát ezen felfoghatóság, ezen érzéketőség' okát nem tudjuk, sem pedig azon viszonzatok' okát, mellyek a' külső és belső érzékek, és az érzett dolgok köz't, az érzéketőségnél fogva felállnak, annyi még is bizonyos, hogy megfoghatatlan volna ez a' megfoghatóság, ez az érzéketőség, ha azt okatlanul feltehetnők; lehetetlen tehát azt még gondolhatni is annak, és mivel külső 's belső érzékeink' segedeimével, az érzés, emlékezet, képzés és gondolkodás tehetségeinek erejük által nem csak a' leiken kívül eső októl jövő, és így valódi tárgyakat felfogni és megtartani, hanem ezen tár-

gyaknak érzékeinkre nem hatásokkor is, hasonlókat, mint valamely tükörben a' léleknek mutatni képesek vagyunk; és így lelkünk a' valódi tárgyat, a' hasonló képzelte tárgytól képes magán kívül megkülönböztetni, nem csak még szorosabban az következik, hogy kell lenni kívülről valódi tárgyaknak, hanem az is, hogy az érzés, az emlékezet, a' képzés és a' gondolkodás, nem csak a' természetet, hanem annak titkait is mímeli, hogy tehát hihetőleg az Istentől teremtetett természet is, a' valódi tárgyakat bizonyos, szintűgy az Istentől származó ideák szerint alkotta, és csak ezeknek segédelmével mutathatja úgy azokat, de véghetetlenül sokfélebb, különmeműbb 's érezhetőbb valóságokban, az Istennek; valamint a' véghetetlenül kevesebb és határozottabb, és egynehány különmemű emberi érzékeink szerint érzett 's érezhetőbb valódi tárgyaknak hasonló képeket, mutatja az emberi érzés, emlékezet, képzelő és gondolkodó tehetség, a' kevés időre a' testbe szorított emberi léleknek. Csak így tudom én magamnak, a' mostani időkben is megint felelevenített, nagy de egy kevésbé homályos gondolatját Plátónak, valamennyire megfejténi —

Így lévén valamennyire magyarázható a' tárgyak' elő tünete (Erscheinung) az emberi lélek előtt, az ember külön érzékeinek természete szerint; ha ezen magos és fellengős gondolatokról közelebb szállunk-le a' tapasztalásokhoz, azt vesszük észre, hogy a' természetben, sok, mind kedves, mind kedvetlen hatások érdeklük külső érzékeinket, és belső érzéseinket.

Ha valamely derült napon, nap-szálatkor, a' tiszta kékellő ég alatt, boldog vidéken sétálni megyek, a' külön-külön nemű tájak, zöldelletek, gyepek, gallyas fa-csoportok, csemeték, hantok, virágok, kinézetek, meglepettetések, patak-csergések, világosságok és árnyékok, a' madarak' zengedezése, a' fényes szálló bogarak' dongása, a' fűvet sarlózó lyánkák' éneklése, egynehány csendes kunyhók, egy meszszeről fénylő fehér torony, a' hegyek, völgyek, bércek, a' sziklák, a' juh-nyájak; egy szóval a' külön-különféle színek és formák, a' szél' sühogása a' fák köz't, valamely a' hegyről-lejövő csorda kolompjának kongása, a' nyílt rózsák és liliomok' illata, egynehány piros édes cseresznye' köstölása 's a' t' ezer meg ezer gyönyörűséges érzeteket gerjesztenek bennem, nem tudom miért, de gyönyörűséget érzek, azomban rám reppen egyszerre egy nagy darázs, és még minekelőtte védelmezhettem magamat, zúgva megcsíp, oda van legott minden gyönyörűségem, a' fullánk' helye dagadni, veresedni kezd, és fájdalmat érzek. Kedvesek valának előbbeni érzeteim, de ez az utolsó szenvedelmes. Csúnyát érzettem é utóljára, és Szépet fájdalomam előtt?

Valamint akármely egyes hangot, általán fogva véván, nem lehet Szépnek mondani, úgy semmi egyes színt sem, általán fogva; és ha valaki Szépnek mondja: azt csak azért mondja, mert ez az egyes hang, ez az egyes szín, akár különösen az ő érzékeinek természete, akár az ideák' társasítása' törvényei szerint; vagy általán fogva, vagy akkor, 's ekkor, és ezen esetben, 's éppen rája, elevenebb hatást gyakorol, mint más valami egyes hang, más valami egyes szín. Minden külön felfogott egyes vagy szín, vagy hang, vagy forma tehát, melyet a' képzelődés tovább vagy nem osztályozhat, vagy valami más, akár egyes, akár többes egyévé for't érzettel, vagy érzésekkel osztályozatlan össze nem fog, sem nem szép sem nem csúnya, és csak annyiban kedves vagy kedvetlen, a' mennyiben az érző te-

hatságot foglalatoskodtatja, és így érezteti velünk létellünket. Mennyivel jobban érezteti a' nélkül, hogy elfáradjon, eltompítson, organomainkat sértse, vagy tetemes fájdalmat okozzon, annál kedvesebb. Ez az oka, hogy még a' kedvetlen érzetek is, mindég kedvesebbek előttünk, mint semmi érzetek, vagy a' nagyon gyengék. Azért oly boldogtalanok a' legnagyobb szerencsében is, azok, kiknek érzékeik eltompultak, és kevesebb intenzív, az az: vergődött boldogsággal bírnak az érzékenytelen emberek, mint az érzékenyek. Világos hát, hogy eleven érzetek nélkül nem lehet kedves érzés, — voltak hát sok kedves érzeteim előbbeni sétálásomkor, és az utolsó kedvetlen volt. —

De mi kívántatik hát meg, hogy valamely érzés eleven legyen? ha annak, ki azt érzi, érzékei nincsenek akár már magától a' természetből, akár a' sok mértékletlen izgatásoktól eltompulva?

Hogy ezen kérdésre megfelelhessek, valamivel fellyebből kell, le, mélyebb értekezésekbe bocsátkoznom.

Az a' mi az érzést okozza, vagy közvetlen hat külső érzékeinkre, mint p. o. a' testi izlés, a' táppintás és a' szaglás' érdeklései hatnak, vagy nem közvetlen, — a' testi izlés-kor t. i. az a' mit számba veszek, közvetlen éri nyemet, a' szaglásban, a' virágok' kiillatozásai közvetlen érik orromat, a' táppintásban a' test közvetlen éri a' testet, a' hangok ellenben a' levegőt tolják és rázzák elébb, és csak a' tolt' és rázott levegőt éri közvetlen a' fülem, melly így a' hangokat a' képzelődés minden segedelme nélkül bocsátja belső érzékeimre — a' nézésben pedig a' nap' sűgárai szintű tolják és rázzák elébb a' levegőt, és csak ez a' tolt' és rázott levegő, jön alkalmasint a' világitó és festő sűgártól át hatva, vagy egyenesen, vagy elébb a' tárgyakra, mellyekre nézek, ütközve, azokról azoknak képével szemembe. A' testi izlés', a' táppintás', és a' szaglás' érzeteit tehát mintegy külső érzékeimen érzem, és ámbár tudom, hogy külső, engemet megéő tárgyak okozzák azokat, és ámbár meg tudom különböztetni, hol kedves, hol kedvetlen érzés mellett, az édest a' keserűtől és a' savanyútól, a' simát a' borzástól, a' bűdöst a' jó szagútól; sőt ámbár azt is tudom, vagy legalább gyanítom, hogy a' testi izlésben, táppintásban és szaglásban minden különböző érzetnek természeti vagy kisebb vagy nagyobb kedvessége vagy kedvetlensége attól függ, mint izgatja, az az: mint éri és mint húzza össze, vagy terpeszti, vagy csiklandja, vagy nem csiklandja a' külső test, vagy testecske közvetlen külső testi érzékemet, még se tudnám semmi módon, kívül az érzékeken, ezen érzeteket képzelődésemben úgy festeni, mint p. o. egy élő-fát gallyainak formájával és zöld színével még akkor is tudok, mikor távol van tőlem az a' fa, 's azt nem látom. A' hangok által felrűasztott belső érzeteimet ellenben feleleveníthetem, akár a' kóták' segedelmével, akár csupa emlékezetből a' tetsző áriának újra éléneklése mellett, de ugyan ki tudja csupán a' belső érzés', vagy jegyek, 's jelek által, vagy az emlékezet és képzelődés, vagy a' gondolkozás' tehetségével magában és mintegy kívül külső érzékein, feleleveníteni és felébreszteni a' testi izlés', a' szaglás', és a' táppintás' azon érzeteit, mellyeket az előtt érezt, és most, mikor felakarja azokat ébreszteni, nem érez. Próbálja csak valaki, a' p. o. tegnap szagolt, de ma, az órrától távol lévő rózsa illatját kívül érzékein, magának képzelni, és ezt a' szagot képzelő-tehetségében feleleveníteni?

Ezek, melyeket úgy hiszem, minden ember tapasztalása helyben fog hagyni, — így lévén, nem fog talán senki kételkedni, hogy caeteris paribus, a' mint mondják: a' testi izlés, az az: az íny', a' szaglás', és tappintás' érzetei, mint egyenesen és legközelebbiről, legszorosabban az érzékekhez tapadók, a' legelevenebbek. De bár mi elevenek 's így kedvesek legyenek, mivel közvetlen érzetek, és így azokat kívül a' külső érzékeken, képzelődésünk önn' magában, sem nem elevenitheti-fel, sem pedig egyenesen látható vagy halható osztatlan érzetekbe fel nem foghatja, a' Szép érzésének tárgyai nem lehetnek. Látjuk is, hogy a' három megemlített érzékeink, közvetlen érzetei, legnagyobb közösülésben vannak, az úgy nevezett testi természeti ösztönökkel, (cum instinctibus physicis.) A' hangok inkább érdemlik a' belső érzést, mint a' képzést, melyre csak közbe vetve hatnak, vagy a' képzés csak közbe vetve rájuk, és így a' hangok' érzete a' dolog' természetéből, eleven ugyan, de mivel a' képzéssel kevésbé szoros össze köttetésben vagy, 's a' műsíkában a' belső érzet közvetlen nem képeket, hanem hangokat teremt, 's a' belső érzetet nem képek, hanem hangok gerjesztik a' muzsikában, a' Szépnek egyik fajja, az érdeklő, t. i. kifejthető ugyan, de a' Nem, t. i. az a' mi Szépnek nevezetetik, csupán a' belső érzésből és a' hangokból ki nem magyarázható. A' látás' érzékei által nyert közben vetett érzetek tehát, bár ezek is természetük szerint ugyan elevenek, de még is kevésbé elevenek az említetteknel, azomban válhatnak elevenebbekké, sőt legelevenebbekké, és legjobban is megfejthetik a' Szép' természetét.

Minden a' mi Szép, érdeklő lévén, de nem megfordítva, bár mi eleven legyen valamely érzet, és bár mi kedves érzést okozzon elevensege, ezen eleven kedves érzés nem lesz' még azért a' Szépnek érzése, ha abban az idea, az az valamely gondolat tünetté 's érzetté nem válik, az az: ha több külön eleven érzetek egy köz kép vagy gondolat' segedelmével egy egész érzetté nem válnak. Azt kell hát megmagyarázni, mint válhatnak több külön és külön eleveneségű érzetek, egy egyes Szépet érzetető eleven érzetté.

Minden érzetek még nem képek, hogy tehát képpé válják az érzet, vagy a' kép érzetté, több külön akár képnek, akár érzetnek, kell egy képbe, egy érzésbe egyesülni, és pedig úgy hogy a' lélek kívül érzékeinken, ezt a' képet vagy érzetet, mint valami lehetséges egységet érezhesse vel in naturâ, et effective, vagy a' képző-tehetség' segedelmével.

Minden akár külső akár belső érzet olyan, melyet a' képző-tehetség vagy osztályozhat, vagy osztályoz, vagy olyan, melyet vagy nem osztályozhat, vagy nem osztályoz; a' zöld-szín p. o. valamint a' többi színeket is, a' képző-tehetség nem osztályozhatja, ámbár mikor több össze tett színek egyé válnak, az az: egy új színné, a' gondolat által lehessen ugyan, de nem a' képző-tehetséggel, az össze tett színben magában külön választani azon színeket, melyekből azon össze tett szín áll. A' formákban szintűgy, a' kört, mint kör formát nem osztályozhatja a' képzelő-tehetség, ámbár a' gondolat magában a' körben szélvel szedheti a' kört merő ívekre, és karéjokra, mikor tehát több külön illyes, a' képző-tehetség által vagy osztályozhatatlan, vagy osztatlan akár képzetek, akár érzetek, valamely belső erő 's gerjedelem, akár külső akár belső képpen eredő ingerlésére, valamely azokat egybe fogó köz-gondolat' vagy kép segedelmével, a' képző-tehetség által úgy össze tétetnek, és szerkesztetnek, hogy már össze téve egy osztályozható ugyan, de nem osztályozott egyes

érzetté válnak, az az: hogy a' lélek minden egyes érzetben, vagy képben, az össze fogó élesztő köz-gondolatot vagy képet fáradság nélkül felfoghassa, valamint minden ilyen egyes érzetet, szintűgy fáradság nélkül a' köz-gondolatra vagy képre vissza vihesse, akkor a' közbe-vetett tulajdonságú érzetek is olly hatókká és elevenekké válhatnak az illetén össze szerkeztetés által, hogy az a' gyönyörűséges érzés, melly az által támad és a' mellyet én a' Szép' érzésének nevezek, mint abban, ki ennek a' szerkeztetésnek alkotója, mind pedig abban, kivel annak alkotója azt érezteti, ollyas valami isteni, a' minek párja nincs az emberi természetben, mivel az csupán az érző, emlékező, gondolkozó és képzelő-tehetségnek harmoniájából támadhat az emberben, és így benne mind az Isteninek, mind az emberinek egyszer'smind diadalma.

A' Szép' érzése tehát lehetetlen valamely belső erő' gerjedelme és mozgása nélkül, 's ez az erő megvan mind a' természetben, mind az emberben, — lehetetlen több külön-külön, csupán csak a' belső érzés, vagy a' képző-tehetség által osztathatatlanul vagy osztatlanul felfoghatandó és felfogott eleven, az érzékeket, 's a' belső érzést nem sértő, nem tompító érzet nélkül; lehetetlen több ilyen érzetekkel származó képeknek és érzeményeknek, egy ezen képekre és érzeményekre könnyen osztályozható ugyan, de valamely össze fogó, össze tartó, élesztő köz-gondolat', vagy kép' segédelmével nem osztályozott egyes vagy képzet', vagy érzet' felfogása nélkül.

Világosabbnak kellennem. Egy Etruskai formára, Volaterrai faragott alabastrom vederben, p. o. képezek magamnak egy igen dűzs friss rózsa-füzért; a' rózsa' jó szaga, érzete igen kedves; de hozhatja é, kifestheti é képzelődésem önn' magában szagló érzé-kemtől mintegy külön vonva a' nem effective szagolt rózsa' jó illatját, 's egy a' képző-tehetségtől osztthatatlan vagy osztatlan képzetbe, úgy valamint a' veder osztthatatlan képzetű gyönyörű formáját, és az osztatlan képzetű dűzs friss rózsa-füzért? gondoljam már most, hogy ezen dűzs friss rózsa-füzérrel megtelt vedret egy szánakozásra méltó zokogó atya, egynehány nap előtt, élte virágjában elhőlt 16. esztendő szép leányának koporsó-jára tette, 's ezt írta alája: „Illyen valál.“

Minden megleszsz ezen példában, a' mi a' Szép' érzésére, elő állítására és éreztetésére megkívántatik. A' szerencsétlen apa belső bús bánatjának gerjedelme, gyönyörű fiatal leányának veszte miatt, a' szomorúság' köz-gondolatját a' veder alá-írásával nyilatkoztatja ki, a' veder fejréségében a' vőlt szűz' ártatlansága, a' rózsa-füzérben pedig, az eltűntnek virágjában léte és sok virágzó bájjai szomorúan láthatók — ennek az alá írt vedernek a' koporsóra helyeztetésével, az életre olly igen érdemes' múlttának osztályozható ugyan, de nem osztályozott eleven képzele, mintegy önként, egyetlen egy érzetben szomorúan felfoghatandó léssen.

Belső érzés' gerjedelme 's mozgása mellett össze tartó élesztő köz képbe, gondolatba felfogott eleven formák, színek, vagy hangok nélkül tehát, nem lehet sem teremteni tökéletes Szépet, sem azt érezni, sem éreztetni, csak-hogy a' ki érezteti, a' belső érzéssel kezdi, mikor teremti és érzi, az pedig a' kivel érezteti, mintegy végzi a' belső érzéssel a' Szép' érzését.

Megmutattam a' felül említett példában, mint osztályozható a' Szép' érzése, de úgy é ezen taglalás által, semmit sem nyert, sőt vesztett gyönyörködítő erejéből az osztályozható, de nem osztályozott egésznek eleven egyes érzete?

Magyarázható tehát, mint lehet ugyan azon egy tárgy 's egy nemű szép-mesterségi mív, hol szebb, hol kevésbé szép. Ez, a' belső érzés gerjedelme nemétől, vagy annak nagyobb vagy kisebb körétől; vagy kisebb vagy nagyobb mértékű erejétől függ, és ki fogja mérni meghatározni a' belső gerjedelem nemének, akár legnagyobb körét, akár legnagyobb mértékű erejét, az az: az ideál' ideálját? A' gerjedelem nemének kedvessége, ezer, mind múlt, mind kísérő környúlásokon épül, mind a' nemzetekre, mind a' személyekre nézve, kik a' Szépet akár érzik, akár éreztetik. A' több külön nemű eleven érzeteknek, melyeket vagy a' külső hatások okoznak, vagy a' képzelődés gerjeszt, kisebb vagy nagyobb elevensége, vagy nagyobb, vagy kisebb száma szintűgy különbözhetik, 's ez a' különbözés éppen úgy, a' nemzetek' vagy személyek' helyheztesítésétől származik. Az egyes érzeteket, 's képeket, formákat 's hangokat össze fogó élesztő, akár köz gondolat, akár kép — annál érezhetőbb, mind az egészben, mind a' részekben, minél oszthatatlanabb vagy oszthatatlanabb felfogású a' képző tehetség által az egésznek mindegyik része, és minél, ugyan ezen képző tehetség által az említett részekre feloszthatóbb; de fel nem osztott az Egész. Ezen utolsóban áll legfőbb fortély a' Szép elő-teremtésének, akármilyen nemből; hogy t. i. a' maga nemében olyan legyen a' mív, melyben a' képző-tehetség által oszthatlan részek egymás között, és mind külön, mind együtt véve az egészhez, olyan viszonzatban (relatio) és arányban legyenek, az egész köz-gondolat vagy kép pedig hozzájuk; hogy minden a' képző-tehetség által oszthatatlan vagy oszthatlan egyes külön részek, ezen össze fogó élesztő köz-gondolat' vagy kép' segedelmével egyetlen egy a' képző-tehetség által ugyan osztályozható, de nem osztályozott egyes érzetben, a' lélektől könnyen felfogathassanak. Csak így fog mind a' szív, mind a' fej foglalatossáttatni, és elkerülni mind az egyformaság' unalma, mind a' fáradást okozó sokféleség.

Ha a' természetben és a' rajzoló mesterségekben némelly neme a' vonásoknak vagy a' formáknak, ha egy általjában a' mozgás, és a' mozgások' egyik neme a' másiknál jobban tetszik, ha Hogárt, a' hab, a' hullám, a' görbe vonásokat az egyeneseknek eleibe teszi; — ha Home szebbnek tartja a' testek' emelkedését, mint hullását; — ha a' szép kerettségben, a' kigyósan csergő patak az egyenesen folyó víznek elibe tétetik, az onnan származik, mert minden mesterségekben a' tapasztalások következtetéseinek többsége után, több közönséges regulákat vettünk-be, hogy sem kellett volna, melyeknek segedelmével a' Szép' elő-állítását és szerkeztetését könnyebbnek gondoljuk. De illő magossabb nézőpontról tekinteni a' Szép' elő állítását, és érzését. Valóban szabadságot kell engedni a' szabad emberi léleknek, hogy minden esetben válaszsza magának, belső gerjedelme mozgásai szerint, a' véghetetlen belső 's külső természettel megegyezőleg, azt a' köz-gondolatot, vagy képet, 's azokat a' színeket, formákat, és hangokat, mely után 's a' melyekkel a' Szépet, a' fejtegetett formula után teremtsé, — az említett regulák tehát soha se lesznek olly közönségesek, mint a' tölem fejtegetett formula, ha többnyire igazak is; és nem lehet azokat közönséges reguláknak venni, — lehetnek ugyan olykor korlátjai a' kicsapongó gyenialitásnak, de ne legyenek annak ihletőji. Ha p. o. közönséges regula lenne a' kigyós lineák' tetszése, mert a' patak' csergésekor tetszik, ugyan miért nem tetszik hát a' kigyóban, még akkor sem, mikor csak festve látom a' kigyót, 's így nem félek tőle? Az igazán nagy 's szép elme nagy és eredeti ideák után, úgy idealizálja a' valót, hogy

minden elő adott idealizált valóról az ideára, 's az ideáról az idealizált valóra könnyen lehessen rá ösmérni. Mint lehetnének a' közönségesnek ezen személyítése, 's a' személyesnek közönségesítése mellett, annyi közönséges regulák a' Szépre nézve? Nagy tévedés az, úgy vélekedni, mintha a' Szépnek merő tetsző kedves részeletekből kellene állani. — Csak annyi igaz, hogy a' Szép' egészszének Szépnek kell lenni, és hogyha nem tetszőt, nem kedvest kíván is némely részekben az össze fogó 's igazgató köz-gondolat, annak tetszőtlenségét a' mennyire csak lehet mérsékelni kell, az az: nem kell ugyan a' vizsgázt a' természet ellen szépiteni, hanem, ne hogy borzasztó, ne hogy irtóztató legyen, tűrhetővé kell azt tenni. Ráfael transfigurációjában, a' kínoztatott ördögös, szép is, nem is, azt kelle láttatni, mint akarta megcsúfítani a' szépet az ördög, 's mint nem boldogúlhatott egészen. A' régi tragikusok, ha nem mutatták is a' haldoklókat, legalább hallatták. Grillparcer ős annyában, mely minden kritikák mellett valóságos remek, csak az a' borzasztó hiba van, hogy a' lélek mindenek' láttára össze zúzza Jaromirt. Nem mondom én, hogy ez poétai képtelenség, de poétai irtóztatóságnak tartom.

Minden bal-magyarázatok' megelőzése végett jó megjegyezni, hogy minél nagyobb terjedésű a' szép művészségekben és mesterségekben valamely remek miv, annál nehezebb, (bár mi szép legyen az) egészszének egy képbe, egy érzetbe felfogása. Ekkor e' miv minden nagyobb részei úgy tekintetnek, mint meg annyi egészek, de még is, még ekkor is valamely köz nagy gondolat vagy kép tartja össze a' nagy egésznek nagyobb részeit. — Minden nagyobb résznek, mint egésznek tekintve, megint vannak részei, mely részeket ismét egy köz gondolat tart össze, 's így tovább. Azok, a' külön nagyobb részeket külön-külön élesztő gondolatok, vagy egy nagy köz gondolatba vagy képbe olvadnak össze, és ezen nagy gondolat a' lelke valami eposznak, vagy tragediának. Annyi mindég igaz, hogy csak az Szép, a' miben az idea tünetté 's érzetté vált, az az: a' miben a' részi érzetek' és tünetek' az élesztő köz idea' vagy kép' segedelmével, egy egyes nem osztott egészszé, az az: tünetté és érzetté váltak. A' Szépnek fejtegetett formulája tehát a' Szép' minden nemére alkalmaztatható. A' Szép' főmáji véghetetlen külön-külön tekintetekben véghetetlenek, de a' forma, a' kifejtegetett formula szerint, eszszencziája, valósága minden Szépnek, akár hosszú akár rövid legyen a' miv, és akármi legyen az egész' eleven és kedves tünetének és érzetének a' tárgya, és így minden a' mi Szép, sem nem csupán érzési, sem nem csupán lelki dolog, hanem mind érzési, mind lelki egyszer'smind, harmóniában; mivel pedig minden harmóniában egy fő uralkodó tónusnak kell lenni, a' Szépben is olykor az érzési, olykor a' lelki tónus az uralkodó. Mikor az előbbi uralkodik, a' Szép tárgy-ötleti, (pulchrum objectivum) mikor pedig a' lelki uralkodik, tárgy-megfogási (pulchrum subjectivum) de azért nem rekeszti-ki az egyik a' másikat, és valamint az uralkodó a' nélkül, a' min vagy a' kin történik az uralkodás, és viszont, nem gondolható, színtűgy lehetetlen a' Szépet gondolni is a' nélkül, hogy az mind tárgy-ötleti mind tárgy-megfogási egyszer'smind ne legyen, és hogy abban, vagy a' tárgy-megfogási, vagy a' tárgy-ötleti Szép ne uralkodjék.

Kívántam volna, ezen a' Szép' eszszencziáját fejtegető értekezést szebben elő adhatni, de nem tudtam. Vannak némely tárgyak, melyeket felette nehéz, és talán lehetetlen is, oly vastagon megfoghatókká tenni, mint p. o. valami bunkót; de igyekeztem, a' mennyire csak tőlem kitelhetett, 's a' tárgy megengedte, a' világosságon, és ha nem értem-el min-

den olvasónál czéломát, az onnan leszsz; mert talán nem mindnyájan fogják azon figyelemmel olvasni ezen értekezést, mellyel íródott. Nehéz, úgymond Rousseau (Ruszszo) J. Jakab azoknak világosan írni, kik nem olvasnak azzal a' vigyázással, mellyel az író ír. Vannak mostani időnkben is, és talán nagyobb mértékben, mint akármikor, olyan homályos előadások, mellyeknek homályossága nem annyira a' tárgytól és annak természeti szövevényességétől, mint magától az előadástól származik. A' gondolkozáshoz szokott emberek sem képesek azokat mindég és mindenütt érteni. Kerülni igyekeztem az illetén példákat.

Sokat mondhatnék még a' Szépről és nemeiről, kivált pedig szívesen értekezném az erkölcsi szépségről, és van é az valami közösülésben és mitsodásban a' művészivel? továbbad, abból, hogy a' külön-külön szép művészségek' és mesterségek' eszközei a' Szép' elő állítására különböznek, mitsoda különbözések következnek egyáltaljában a' kifejtetett formula' fenn-állása mellett is, a' külön-külön szép művészek' és mesterségek' re- mekeire nézve? Miért p. o. nem szép az mindég a' poézisban, a' mi a' kép-írásban szép? Némelly újabb theoriákat is a' Szép felett, mellyek inkább holmi össze szedett hasonlatosságokon és analógiákon, mint valódi és a' dolgok' természetéből eredő tekinteteken fundálódnak, szívesen fejtegettem volna; de mind ezekre nincs sem idő sem hely e' Negyedben, eléggé hosszas voltam, Ciceróval kell kérnem engedelmet, nem vala időm rövidbe'nek lennem. Annyit mondhatok, hogy ámbár igyekeztem megösmérkedni mások' tekinteteivel is, mindazonáltal össze nem loptam a' magaméit — hanem akár igazak, akár hibásak, a' magam gondolkozásának gyümölcsei.

A' Szép' teremtésére teremtett ép és meg nem rontott lélek' természeti érzése után teremti a' Szépet, a' fejtegetett módon, és annak nincs szüksége a' Szépről értekezéseket olvasni; de annyiban még is örömeire válhatik az efféle olvasás, ha műveit a' megfejtegetett formula szerint megvizsgálván, észre veheti, minő szerencsésen vezette érzése, és mint javasolta neki mind azt, a' mit a' gondolkozó fejtegetések után kihozott formula helyben hágy. Ily kevés ellenkezésben van a' helyes érzés a' helyes gondolkozással! csak-hogy a' leghelyesebb gondolkozás is nem teremtheti a' helyes érzést; a' helyes és ép érzés ellenben tudná mind azt magától is teremteni, a' mit a' helyes gondolkozás helyben hágy.